

חסידות בפרשת השבוע פרשת וישב

ב. תשובת ר' שמחה בונם מפשיסחא - לימוד על חשיבות החבר

ר' שמחה בונם מפשיסחא לומד מן הרעות בין יהודה לבין חירה את החשיבות הרבה של חבר טוב ונאמן:

"וישלח יהודה את גדי העזים ביד רעהו העדלמי", וכו' (בראשית, ל"ח, כ). הרבי רבי בונם ז"ע אמר, כל אדם צריך להיות לו חבר ואוהב נאמן, שיהיה ביכולתו לספר לו את כל נקודת לבבו, אפילו בגנות מעשיו. כמו שהיה ליהודה - חירה רעהו. והיה משלח על ידו את גדי העזים לידי תמר. [שש"ק⁴ אות רל"ה]. ובספר "חיי יצחק" (כת"י) כתב את דברי הר"ב ז"ע בשינוי מעט. שאמר, שמענין יהודה ותמר, ואיך ששלח את גדי העזים על ידי חירה רעהו, יש ללמוד מה הוא ידיד נאמן. כי יהודה סיפר לו את העבירה הגדולה שעשה, וגם אחרי שסיפר לו, נשאר חירה ליהודה, ידיד נאמן. ולא ירד ערכו בעיניו אפילו בכי הוא זה. [שמחת יהונתן, וישב, אות ה'].

(קול מבשר, חלק א', פרשת וישב, אות יג.)

ר' שמחה בונם מתבונן במערכת היחסים המיוחדת שנרקמה בין יהודה לבין חירה, והוא לומד מכך את החשיבות שיש לחבר נאמן. השליחות עבור יהודה ומה שבא בעקבותיה מעידה על כך שחירה ידע בדיוק מה התרחש בין יהודה לבין תמר, אך החברות עם חירה הייתה באיכות ובעוצמה כזאת שיהודה לא נרתע מלספר לחירה את חולשותיו. ניסוח הדברים בספר "חיי יצחק" מחדד נקודה נוספת: לא רק שיהודה הרגיש בנח לספר לחירה על כשלונו, אלא שגם לאחר מכן חירה קיבל את יהודה כפי שהוא, והדבר לא העיב על מערכת היחסים ביניהם.

יתכן שהעובדה שהיה ליהודה חבר קרוב כחירה, סייעה בידו ונתנה לו את הכוח להודות בטעותו לאחר מכן (בראשית שם, כג - כו), למרות הבושה הרבה שנגרמה לו כתוצאה מכך: ליהודה היה מובטח שגם לאחר שקלונו יתפרסם, ישאר לו חבר תומך ונאמן. ר' שמחה בונם לומד מכך שכל אדם צריך שיהיה לו חבר קרוב שהוא יכול לגלות לפניו את מסתרי ליבו. לחבר הקרוב יש תפקיד חשוב באפשרות ההתקדמות של האדם בעבודת השם. כאשר אין למי לספר את האמת, קשה לאדם לאחוז בעצמו בנקודת האמת - הוא משלה את עצמו ביחס להגדרת מצבו, ואין באפשרותו להתקדם באמת. העובדה שיש לאדם אפשרות לחשוף בפני אדם אחר את מצבו האמיתי מאפשרת לו גם להתקדם מאותה הנקודה.

בהמשך הדברים שם לומד ר' שמחה בונם את הגדרת המושג "רעהו" מדברי הרמב"ם:

"וקנה לך חבר"¹

א. רעותם של יהודה וחירה

לאחר סיפור מכירת יוסף, עובר הכתוב לתאר את מאורעותיו של יהודה (בראשית, פרק ל"ח). אחת הדמויות שמלוות את הפרשייה מתחילתה היא חירה, רעהו העדלמי של יהודה. כבר בפסוק הפותח מוזכר שמו של חירה:

וַיְהִי בַּעַת הַהוּא וַיֵּרָד יְהוּדָה מֵאֵת אָחִיו וַיֵּט עַד אִישׁ עֲדָלְמִי וַשְּׁמוֹ חִירָה.

(בראשית, ל"ח, א.)

לאחר מות אשתו, יורד יהודה לגוז את צאנו בליווי רעהו העדלמי:

וַיַּעַל עַל גִּזְזֵי צֶאֱנוּ הוּא וְחִירָה רְעֵהוּ הָעֲדָלְמִי תַמְנָתָה.

(שם, יב.)

בפעם השלישית מוזכר שמו של חירה כמי שנשלח על ידי יהודה לשלם לאישה את גדי העזים:

וַיִּשְׁלַח יְהוּדָה אֶת גְּדֵי הָעִזִּים בְּיַד רְעֵהוּ הָעֲדָלְמִי לְקַחַת הָעֶרְבוֹן מִיַּד הָאִשָּׁה וְלֹא מִצָּאָה.

(שם, כ.)

מדוע התורה מספרת לנו על הרעות בין יהודה לבין חירה? מה החשיבות בעובדה שחירה ירד לגוז את צאנו עם חירה, ושחירה הוא זה שנשלח לקחת את המשכון?

שאלות אלו היו קשות לנצי"ב, הוא גם ענה עליהן:

...אלא בא ללמדנו דכשם שבעת שהתנוצץ לידת משיח היה ע"י סרסרות אדם גדול ונכבד עד שיהודה התרועע עמו כך יהיה לאח"כ² כי בבנין בית דוד המלך הזדקק חירם מלך צור.³ ובימי המשיח כתיב "והיו מלכים אמניך" (ישעיה, מ"ט, כג).

(העמק דבר, בראשית, ל"ח, א.)

כלומר, פרשיית יהודה ותמר היא התשתית ללידת דוד ומשיח בן דוד, ועל ידה מתארת התורה את העתיד להתרחש בימיהם, דהיינו יצירת קשרים קרובים עם בני עמים אחרים.

בהמשך השיעור נראה התייחסות בתורת החסידות לרעותם של יהודה וחירה, ולרעות בכלל.

1 אבות, א', ו.

2 לאחר זמן.

3 עיינו מלכים א', ז, יג - נא.

חרפתו ברבים, תמיד יהיה אדם אחד שלא יפנה לו עורף, בוודאי חזקה את יהודה והקלה עליו בבואו להודות במעשהו.

ג. "החשבון הוא חצי פרעון"

נראה שיש נקודה עמוקה יותר בחשיבות החברות גם בתקופות רגילות, והיא קשורה לתורה אחרת של ר' שמחה בונם:

"ואנכי הסתר אסתיר פני" (דברים, ל"א, יח). פעם אחת שאל הרה"ק בונם מפרישסחא ז"ע להרה"ק הרבי מלובלין⁷ ז"ע וכי כן הוא האמת כמו שאומר הרבי: באם שאדם מכיר ערך עצמו וחשבון נפשו, הוא כמו שאומרים העולם בעת שמחשב עם חברו חשבונותיו, אחר החשבון הוא חצי פרעון? (אב גירעכינט איז האלב באצאלט) והשיב לו הן, סברא הוא. כמו מי שיש לו סחורה מחוץ למדינה, (טרייפינע סחורה) אם המלך מניח החותם שלו על הסחורה, נעשה כשר. כמו כן, מי שמכיר ערך עצמו כפי מה שהוא באמת, א"כ נקרא עליו שם ממה"מ⁸ הקב"ה אשר חותמו אמת ונעשה כשר, והבן כי עמוק הוא. וכעין זה מובא כתוב בספר כתר שם טוב⁹ בשם הבעש"ט הק' ז"ע וז"ל כאשר יודע האדם נגעי לבבו שהוא חולי הנפש בסוד הקטנות, אחר שיש לו דעת זה, אז ממתיק ע"י דעת זה, וזה רפואתו. משא"כ כשהוא בסוד ההסתר כמ"ש "ואנכי הסתר אסתיר" שאינו יודע שהוא חולה ברוחני אז אין לו רפואה למכתו האנושה ע"כ.

הבעש"ט הסביר שהמצב בו אדם יודע את נגעי נפשו הוא כבר חלק מהפתרון של בעיות אלו ("החשבון הוא חצי פרעון"). לעומת זאת, מי שאינו מודע למצבו האמיתי, בבחינת "הסתר אסתיר" - אין פתרון לבעיותיו.

החזקה מלובלין ממשיך זאת לסחר חוץ. לא משנה מה גודל ואיכות הסחורה, העיקר הוא שיש חותמת של המלך על הסחורה, ובכך היא הופכת להיות כשרה. המודעות של האדם למצבו האמיתי היא תנאי הכרחי להתקדמות. לעומת זאת, המכשול הגדול ביותר בהתקדמות בעבודת השם הוא ההונאה העצמית. הנטייה הטבעית של האדם היא לא להישיר מבט אל נקודות החולשה שלו ולא להעלות אותן למודעות. הסתרת החולשות ודחיקתן ממודעות האדם מונעת את הסיכוי לתקן אותן. יתכן שהחשיבות הגדולה בחברות אמת קשורה גם לנקודה הזאת. הפחד מפני חשיפת החולשות קשור, בין השאר, לחשש (מודע או שלא מודע) מפגיעה בדימוי העצמי של האדם כלפי עצמו וכלפי החברה. אולם, כאשר האדם יודע שיש מי שיקבל אותו כמו שהוא,

בשם רבינו מפרשיסחא ז"ע, קראו "רעהו", ע"ד⁵ פי' המשניות להרמב"ם פ"א מאבות מ"ו, "וקנה לך חבר", מפרש הרמב"ם, שיהיה לאדם אוהב, תבטח נפשו בו, לא ישמר ממנו. לזה קראו רעהו. ותלמידו מרן הה"ק מוה"ר רבי יצחק מווארקי ז"ע זצ"ל, פירש הסמיכות, "והוי דן את כל אדם לכף זכות". אבל חבר לא יסתפק שידון את חברו לכף זכות, רק יעשה הרבה יותר מכך. ולכן, "וקנה לך חבר". [חזרות שמחה וישב אות י"ג בשם הרב מסעראצק ז"ל].

במשנה באבות נאמר:

יְהוֹשֻׁעַ בֶּן פְּרֹחִיָּה וְנִתְאִי הָאֲרָבִלִי קָבְלוּ מֵהֶם. יְהוֹשֻׁעַ בֶּן פְּרֹחִיָּה אָמַר, עֲשֵׂה לְךָ רֵב, וְקִנְיָה לְךָ חֵבְרִי, וְהָוִי דָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף זְכוּת:

(אבות, א', ו).

בפירושו מגדיר הרמב"ם "חבר", כאדם שאתה בוטח בו ואינך צריך לחשוש ממנו. דרישת ר' יהושע בן פרחיה "וקנה לך חבר" לפי פירוש הרמב"ם, עולה בקנה אחד עם ההנחיה שלמד ר' שמחה בונם מיהודה וחירה. ר' יצחק מוורקי, תלמידו של ר' שמחה בונם, דורש לאור זאת את המשך המשנה - "והוי דן את כל האדם לכף זכות". החובה לדון לכף זכות נאמרה ביחס לכל אדם, גם מי שאינו חבר שלך, ומהחבר מצופה להרבה יותר מכך. הדבר מלמד על מערכת היחסים המיוחדת שאמורה לשרור בין חברים: לא רק לדון לכף זכות כשאר האנשים, אלא להזדהות לגמרי עם החבר.

כעת ננסה להבין את חשיבות הדרישה "וקנה לך חבר" בהתאם לדברי ר' שמחה בונם. חשיבות החבר, לאור סיפור יהודה ותמר, הוא סיוע ומפלט ברגעים קשים. אחרי נפילה וכישלון, האדם צריך להרגיש שיש עוד מישהו בעולם שאוהב אותו ומאמין בו. אמון של חבר בעיתות מצוקה עשוי לתת כוח ולעזור בתהליך התיקון והשיקום: חרף הכישלון, מתגלה יהודה בסוף הסיפור במלוא עוצמתו; הוא מודה בטעותו - "צדקה ממני" - (בראשית, שם, כו) - למרות המחיר הכבד שהוא נדרש לשלם עבור כך.⁶

יתכן שהחברות עם חירה עומדת ברקע ההודאה ההרואית של יהודה. ההכרה הברורה של יהודה שגם אם תתגלה

5 על דרך.

6 חז"ל עמדו על עוצמתו של יהודה בגמרא בסוטה:

"ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני". היינו דאמר רב חנין בר ביזנא א"ר שמעון חסידא: יוסף שקדש שם שמיים בסתר, זכה והוסיפו לו אות אחת משמו של הקדוש ברוך הוא דכתיב "עדות ביהוסף שמו" (תהילים, פ"א, ו). יהודה שקדש שם שמיים בפרהסיא, זכה ונקרא כולו על שמו של הקדוש ברוך הוא. כיון שהודה ואמר "צדקה ממני", יצתה בת קול ואמרה "אתה הצלת תמר ושני בניה מן האור, חייך שאני מציל בזכותך ג' מבניך מן האור". מאן נינהו? חנניה מישאל ועזריה.

(סוטה י:).

7 ה"חזקה מלובלין", ר' יעקב יצחק. תלמיד ר' אלימלך מליז'נסק, ורבו של ר' שמחה בונם.

8 מלך מלכי המלכים.

9 אות כ"ה.

במימרת ר' שמעון חסידא מקופלת ההנחה שקידוש שם שמים על ידי יהודה היה גדול מזה של יוסף. אמנם יוסף הצליח להתגבר על יצרו במקום בו יהודה נכשל, אך קידוש השם על ידי יוסף היה בסתר, ואילו יהודה קידש שם שמים בגלוי.

הוא יכול להרשות לעצמו לחשוף חולשות; קודם כל לעצמו, ובהמשך בפני חברו.

בהמשך הדברים בספר "קול מבשר" מובאת הנהגתו של ר' שלמה מקארלין:

רבי שלמה מקארלין זצ"ל זי"ע, כשהיה בא לרבי, היה תמיד משתדל להראות את חסרונותיו, כדי שהרבי יתקן אותו. ולא כפי שנוהגים החסידים, שכשבאים לרבותיהם משתדלים בדיוק להיפך. להראות שהם בסדר, שהם בני תורה ויראי שמים, ואילו את הרע הם מסתירים. [מרן ה"בית ישראל", י"ט כסלו תשל"ה, בקו"פ].

יהי רצון שנזכה, בעזרת השם, לקנות לעצמנו חברי אמת.

* *

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולנחמיה רענן, תשע"ב *

* נערך על ידי צוות בית המדרש הוירטואלי *

* *

* בית המדרש הוירטואלי (V.B.M) ע"ש ישראל קושיצקי שליח *

* ישיבת הר עציון *

* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *

* <http://www.etzion.org.il/vbm> האתר בעברית: *

* <http://www.vbm-torah.org> האתר באנגלית: *

* *

* משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *

* דוא"ל: office@etzion.org.il *

* *